

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата.

Докторска програма по Културология (*История на европейската средновековна култура. Теология на властта във Византия*)

Дисертация за защита на образователната и научна степен „доктор“ на **Георги Кирилов Казаков – докторант на самостоятелна подготовка**

Тема:

„ Памет, легитимност и власт: Христовите реликви и дворцовият церемониал във Византия (ср.на IX – нач.на XI в.)“

РЕЦЕНЗИЯ

От доц.д-р Маргарита Тодорова Деянова-Ваклинова (Заповед № 120 38-306/19.05.2017г за назначаване на научно жури)

Георги Казаков не е ново и непознато име за медиевистиката в България. Именно неговите публикации и задълбочени занимания с едни от най-важните проблеми на дълбоката същност на системата и духа на византийската цивилизация, насочиха интереса и вниманието на научната ни общност към него. Като труд за защита на образователната и научна степен „доктор“, сега той ни предлага систематичното изследване и рекапитулация на нивото, достигнато от науката и неговите собствени оценки и идеи върху най-съществената и мощна част от инструментариума за легитимация на властта във Византия.

Театърът на дворцовия церемониал, ролята на историческата памет и традиции от една страна и на възможността да бъде отдадена главна роля на Християнските реликви за узаконяване на имперската власт и нейното непрекъснато преутвърждаване, всичко, което прави тази система така устойчива и образец за подражание за византинистите е вечна тема. Тълкуването на всички ходове и промени, настъпвали в практиките на демонстрация на връзките на измператора и империята със светите реликви на християнството в хилядолетната история на Византия, е свързвано с

политическия и обществен живот в Империята и важни и критични моменти в него. Затова високо оценявам куража на дисертанта за първи път да анализира, разгледа и обобщи историческите източници (опира се на 119) и селектира най-важни и най-нови научни публикации по многоликата проблематика (158 заглавия). Всъщност смелостта му е резултат и на дълбокото му познание, на умението му да борави с научната материя и това за сетен път потвърждава мнението ми, че не може да се приравняват в една научна степен плодовете на образованието на тепърва правещите първи стъпки в науката и на учените.

Темата е изключително актуална, защото в нашата наука бележим известно изоставане в тази насока на изследванията от световната научна общност. Но и за това, че на нас такава системно поднасяне и тълкуване е крайно необходимо в хода на развитието на историческите науки за българското средновековие. Епохата, избрана от Г.Казаков, като обект на проучване е важна не само за изследванията на световната византистика. Следиконоборческия период и бляскавият X век на Византия се свързват и с исторически и културни върхове на Българската държава. За нас е особено важно до каква степен християнската владетелска култура на Византийската империя – образец и пример, е репликирана и в какви прояви на властовия модел на България. А ние нямаме за нас източници като „За церемониите“ на Порфиrogenет или Псевдо-Кодин по-късно. В последно време открития в българските средновековни центрове дават известен материал, който може да бъде обвързан с проникване на прояви и елементи от византийския церемониал и в нашите държавни дворцови и религиозни практики. В този смисъл, трудът на Г.Казаков има особено значение.

При подобно изследване, една от трудностите, това е организацията на разглежданите проблеми в структурата на труда, постигането на тяхната систематизация, взаимна връзка и такава с основната идея, постигането на логическа връзка между различни по характер източници и изводи в процеса на разглеждането им. Г.Казаков е постигнал единен ритъм на поднасяне на материята – основа на заниманията си, вътре във всяка от нестандартните, посветени на отделни взаимоотношения и играчи в дворцовата театрализация на получаване свихе изключителните и единствени прерогативи на властта и примиряването с процедури, известни и узаконени в закони и практики от предишните времена, трайно приети реликти на паметта „за общата полза“.

Как е постъпил Георги Казаков със своите 218 с. текст, към които се добавят и обемните списъци на използваните исторически източници и публикации (общо 241 с.)?

Уводът (26 с.) има две части. В първата от тях, са представени предметът, целите, задачите, методите на изследването. Там той ни поставя и пред предизвикателствата в опита му да проникне в тайната на най-устойчивата политическа система на Европа, използвайки легитимността на владетеля като мощен инструмент и средствата за непрекъснатото ѝ подновяване (с.6). Първото от тях е доколко оцелява античното наследство. Отбелязвам това, защото по-нататък в текста авторът неотменно отбелязва факти – оцелели, изпробвани останки от инструментариума на миналото. Други предизвикателства пред изследователя са връзките между императора и Христос и те извеждат Христовите реликви на преден план в публичната демонстрация на сакралната защита на властта. Така Г. Казаков обосновава приетата по-нататък от него структура на труда. И, струва ми се, освен оригинална, тя е и съвсем сполучлива, засягаща различните аспекти на практиките, използвани от церемониала през този период от живота на Империята.

Във втората част на увода, той ни представя историографските аспекти на властта. Искане ми се специално да оценя старанието на Г. Казаков да проникне в юридическата основа на политическата система на Византия. Тук идват и неговите начални съждения за невъзможността на византийците да изградят своя политическа теория – впрочем въпрос пред изследователите не от днес, но в случая и не на място за обсъждане.

Четирите глави на изложението са разпределени всяка от своя страна на по няколко параграфа и това прави текста подреден и системен. Нещо повече – артистизмът, добрият изказ, езикова култура, правят текста увлекателен за четене и възприемане. Рядко достойнство в научната ни литература.

Първата глава (90 с.), озаглавена „**Да конструираш публично правоотношение в Константинопол (ср. на IX-нач. на XI в.)**“ използва добрата основа на съществуващите исторически сведения и основателно трудът започва с най-значимата за властта и важна церемония – основно повтарящо се събитие в живота на Държавата, столицата, двореца и с главни участници – светите реликви и императора. Следвайки Константин Багрянородни, авторът стегнато, но подробно описва етапите и участниците

и значението на всеки елемент от това шествие от Двореца към и в „Св.София“ и обратно. Тези тържествени шествия на най-важните за християнството велики празници, демонстрират източника на мощта и прерогативите на властта чрез най-важните символи – кръстът и тоягата на Мойсей, правото на императора на непрекъснатата връзка с тях и нейното преутвърждаване от отделните представители на обществените категории. Тази глава е особено съществена в изследването, защото става дума за основни събития в церемониала, всеки от етапите и елементите на които имат сложно тълкуване на използваните източници. В това Г.Казаков проявява майсторството си при работа върху източниците и вече известните коментари и теоритизации. Интерес представляват коментарите му върху формирането на пространство и среда на действие на церемониала (с.88сл.)или демонстрацията на добродетелите(превъзмогване на хюбриса и формирането на среда за филантропията- с.91 сл.). Интерес за Г.Казаков и неговите съждения за обвиненията в юдаизъм би било напр. това,което изследователите на първия етап на формирането на иконографската система са констатирани – паралелизма между показването в циклите в църквите на смислово еднакво натоварени сцени от Стария и Новия завет – преодоляно при формирането на иконографската система именно в периода, който го занимава. Тук е мястото да отбележа коректността на Казаков по отношение на използваните изследвания(с.107)

Това, което прави впечатление в труда е отношението към използваната литература в различните аспекти на проблема или имащи отношение към него. Противно на обичайно стандартната структура на подобни трудове, авторът е преодолел непосилната тежест да представя изследванията и да ги оценява в отделен преглед на литературата. Той прави коментар в цитатите под линия и по-рядко - в текста, най-вече, когато представя директно ползваните резултати. Така текстът не се разкъсва, чете се леко и увлекателно – голямо и не често срещано достойнство.

Основен символ на християнството, натоварен с особен смисъл за единствените по характера си властови прерогативи – реална божествена власт, основа на целия смисъл и публична изява на церемониала е Кръстът Господен и съвсем логично във **втората глава** на труда Г.Казаков задълбочава съжденията си за **„Императорът и паметта за императора основател:Честният кръст и неговия церемониал в Константинопол - ср.на IX-ср.на XI в.“** (44 с.). Ползването на реликвите и култа към символа на страданието и спасението – частите от Честния кръст в Константинопол

и поклонението и церемониала, свързан с гях, на литургично обвързаните дни, наистина не могат да се докажат преди втората половина на VII в и превръщането на Константинопол в привилегирования религиозен център като резултат от политическите обстоятелства.

Така естествено дисертантът достига до **третата глава** на труда си **„Памет и Православие във Византия: Празникът на Православието и неговата церемония“** (21 с.). Така от паметта и традицията по пътя на промените, настъпващи под натиска на различни обстоятелства, изследователят ни води към нововъведенията в церемониалната практика и запазването с всички средства обслужването на нейната главна цел – легитимиране и преутвърждаване на имперската власт с теократичен и литургичен набор от средства. Направените няколко извода в тази глава (с.165 сл.) добре очертават динамиката в промените на церемониала към унификация на ритуалното участие на императора за практическото провеждане на всички празници по същество обвързани с потвърждаване правото му да взема решения, валидни за общността и използването на всички средства от християнския култов арсенал за постигане на тази цел. Рожбата на следиконоборческите години – Празникът на Православието – също търпи промени с времето. В него се търси различна роля, но преди всичко правото на Църквата да взема решения по свои собствени традиции, според Преданието. Наследяването на религиозните догми, на традициите и настойчивостта на Константинополската църква в това отношение дават основание за интересен коментар и интерпретация на римското наследствено право и участието му във формирането на духа и практиката на властта и обществените отношения във Византия (с.170 сл.). Коментарът на ред богословски въпроси като единство на вярата, свързването на Православието и неговата изключителна роля за прокламиране на временния характер на териториалните загуби за Империята, показват задълбоченото познаване на проблема от дисертанта и перспективите пред последващо проучване.

Четвъртата глава „Образът на Империята и символите на Христос: изобразяване и легитимност през X в.“ (38 с.) включва някои запазени материални свидетелства от особена важност – преки доказателства за развитието на култа към Христовите реликви в имперска среда и на първо място забележителната ставротика от Лан (Лимбург) – най-автентичният израз на култа към реликвите през X в., който потвърждава писмените сведения за събирането във византийската столица под контрола

на императора на най-забележителните от тях, превръщайки я в център на Вселената. Авторът обръща внимание и коментира особено засиленият интерес към византийското културно наследство, от което имам усещането, че от българските изследвания са му били обект на внимание само такива върху художествените паметници и то от късния период. Появата на Св.Богородица Фароска и нейната роля в церемониала и все по-тясната връзка между Христовите и светите реликви и легитимацията на властта във Византия, концентрацията на реликвите и изместването на Светите места като основен техен и на паметта хранител бележат онези особености, които стават характерни и, които ще се развият в следващите векове в имперския живот.

Знам каква трудност представлява написването на заключение към толкова богат на факти и при вече направени към всяка част изводи и заключения на автора. Рядко се среща и такова богатство на факти, източници и аргументи събрани на едно място. Историческият по методи на разработка труд е събрал възможно пестеливо, но запазвайки стойността им, необходимите за защита на основните тези и реконструкции, факти и коментари, често с интердисциплинен характер. Разбирам и защо четирите страници накрая са наречени „**вместо заключение**“. Но по-скоро аз бих превърнала в заключение, с малка добавка, четвъртата глава на труда – нова повече би му подходило.

Към труда би било добре, ако имаше опит да бъде показана топографска възстановка (такива има направени многократно) като опит за реконструкция на пространството на действие на церемониала, защото това би дало възможности за коментар и на самия изследовател, относно церемониалните екскурзии с много участници, преминаващи през огромна територия. Дори разстоянието между Хризотриклиния и императорските апартаменти и през дворовете и портиците до Св.Богородица на Фарос е цяло пътешествие. При това и досега има сериозни спорове (и след Дагрон) за окончателното място на някои от най-важните имперски постройки, а тяхната връзка с церемониала е била много добре определена и обмислена. Фактите от промените в императорската иконография при все по-тясното му обвързване с Христос, също следва да бъдат показани. Особен материал за коментар дават сцените с императори и Христос или Св.Богородица от мозайките в южната галерия на „Св. София“ и тази над изхода на същата църква, която при това е от X в. Разбира се, аз се надявам, че трудът, за наша радост, ще стане достъпен за ползване и ще допринесе полза на всички ни.

Приносите в него са сериозни и това

- на първо място е, събирането за пръв път в нашата наука (пък и не само в нея), и коментиране на базата на съвременното ниво на изследвания, на обилен разнопосочен извор и изследователски материал за участието на християнските реликви и ролята им за легитимизацията и устойчивостта на императорската власт във Византия;
- ползването на правни документи довежда автора до важни и интересни изводи относно ролята на наследството от римската епоха и съчетаването на неговите постановки и практика с възможностите на инструментариума на идеята и практиката на християнския култ;
- последователното доказване на възникването, процеса на развитие и промени и ролята на церемониала при тясната връзка между Христос и императора, без която властта не би имала легитимност и, на която дължи устойчивостта си;
- включване сред доказателствения материал на неизползвани за тази цел източници, които имат особено значение при ритуалността, свързана с реликвите и почитането на Честния кръст.

Авторефератът отразява ясно съдържанието на труда и приносите. Шест публикации на Георги Казаков са резултат на системните му занимания по проблемите, разгледани в дисертационния труд.

Оценявайки високо предложения дисертационен труд и подготовката и качествата на Георги Кирилов Казаков като изследовател, си позволявам да препоръчам на почитаемите членове на научното жури да присъдят исканата от него научна степен „доктор“.

Август 2017 г.

доц.д-р Маргарита Ваклинова